

NASTANAK I ZNAČENJE UTVRDE NA TRSATU IZNAD RIJEKE

Nad strmim kanjonom Rječine, nedaleko njezina ušća u more, na uskom zaravanku 135 m visokog brda, nalazi se utvrđeni grad Trsat. Na njegovu povijesnu i vojničku ulogu te negdašnju i sadašnju sudbinu bitno je utjecalo nekoliko važnih čimbenika: vrijeme nastajanja utvrde, slava obližnjega marijanskog svetišta i dvojbeno restauracija prije stoljeća i pol u kojoj je Trsat izgubio gotovo sva obilježja srednjovjekovnoga grada utvrde.

Dugo se, naime, smatralo da je Trsat ostatak japodske gradine Darsata od koje se razvilo rimsko naselje Tarsatica (prvi se put spominje 60. godine

HISTORY AND SIGNIFICANCE OF RIJEKA'S FORTRESS ON TRSAT

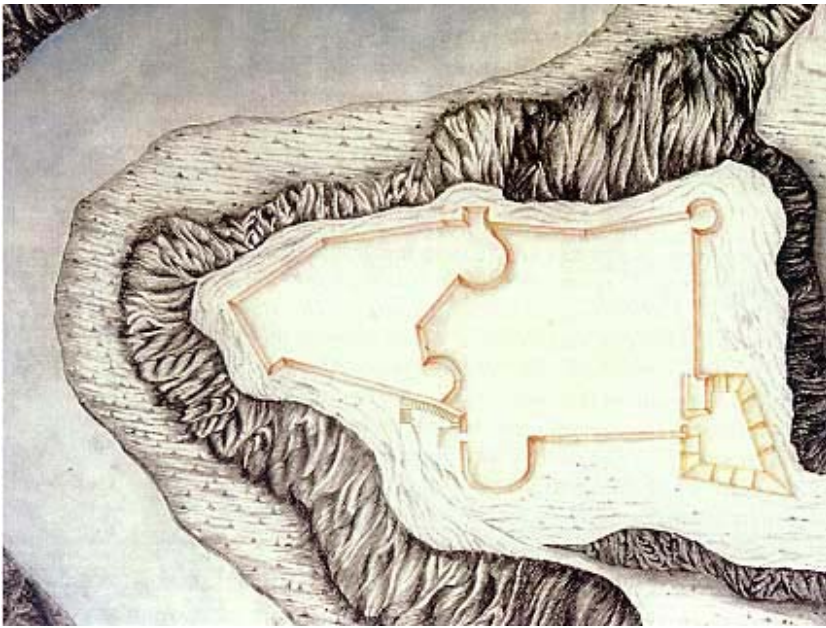
The Trsat fortress is situated on the steep hill overlooking the Rječina gorge, on its left bank, close to the town of Rijeka. It is thought that the fortress lies at the exact spot of an ancient Illyrian and Roman fortress. The fortress was also owned by Frankopan family. For many years it found itself in the midst of the frontier line and, as such, it successfully repelled many German, Venetian and Turkish incursions. The fate of this fortress has been highly influenced by the nearby Holy Mary Shrine where, according to the oral tradition, the holy house from Nazareth used to stand. The Trsat fortress was completely reconstructed and renovated in the 19th century when the mausoleum of the military commander Laval Nugent was built in its interior.

pr. Kr.), ključna utvrda tzv. Liburnijskog limesa, a rimska se Liburnija prostirala na potezu od Plomina do rijeke Krke u Dalmaciji. Uvjerjenje o

povezanosti Trsata i Tarsatice bilo je ponajprije zasnovano na sličnosti imena, iako na prostoru trsatske utvrde nikad nisu pronađeni nikakvi

Crtež Rijeke i Trsata inženjera Martina Stiera iz 1660.

Tlocrt trsatske utvrde od inženjera Stiera

arheološki tragovi ni predrimske ni rimske prisutnosti. No u posljednje se vrijeme, posebno na temelju istraživanja akademika Luje Margetića, drži da je Trsat nastao mnogo kasnije i tek nakon propasti Tarsatice, najvjerojatnije u 12. stoljeću, a vjeruje se da su se u novo i nepristupačno naselje sklonili njegovi preživjeli stanovnici. Oni su samo sačuvali ime svoje nekadašnje postojbine s druge strane Rječine. Inače je čudljiva Rječina stoljećima bila granica njemačkog i hrvatsko-ugarskog kraljevstva, a bila je i u bliskoj prošlosti granica Italije i prve Jugoslavije.

Uvjerenje da je Trsat nekadašnja Tarsatica smještalo je rimski oppidum na područje današnjeg Sušaka jer se u povijesnim izvorima nesumnjivo isticalo da se radi o primorskom naselju. No danas se zna da je ona bila smještena upravo na području riječkoga Starog grada. Inače Tarsaticu prvi spominje rimski pisac Plinije, a jedno od posljednjih njezinih navođenja bilo je 799. godine u vezi s pokoravanjem avarsko-slavske države od strane Karla Velikoga. Tada naima franački kroničar Einhard izvještava kako je "blizu liburnijske gradske općine Tarsatice" poginuo

Erik, jedan od najuglednijih franačkih velikaša. O postojanju Tarsatice ima i kasnijih tragova, a kada je točno došlo do njezina napuštanja i izgradnje Trsata ne može se točno ustanoviti. Možda je to bilo poslije 1116. godine, nakon smrti hrvatsko-ugarskog kralja Kolomana i vladavine njegova malodobnog sina Stjepana, jer su tada susjedi to kraljevstvo smatrali lakim plijenom. Zna se jedino da arapski geograf Edrizi sredinom 12. stoljeća na prostoru između Lovrana i Bakra ne navodi ni jedan priobalni grad.

Općina se i utvrda Trsat prvi put spominje tek 1288. godine u Vinodols-

kom zakoniku, najstarijem pravnom spomeniku na hrvatskom jeziku. Vrijedi spomenuti da iz tog vremena (točnije 1281.) postoje i prvi tragovi o postojanju novog naselja na drugoj strani Rječine - Rijeke sv. Vida (Flumen Sancti Viti, St. Veit am Pflaum). Trsat je bio u sastavu Vinodola i sasvim je sigurno i prije toga pripadao moćnoj obitelji Frankopana koji su u to vrijeme bili još samo kneževi Krčki. Zna se da su 1223. ispod zidina utvrde izgradili crkvu Sv. Jurja, zaštitnika vitezova. Oni su Trsat u stvarnoj vlasti držali sve do 16. stoljeća. Inače je osnovna značajka Trsata, baš kao i susjednog Grobnika, što je od 12. stoljeća graničarska utvrda prema njemačkom carstvu i njemačkim feudalcima, prvenstveno Devinskoj gospodi, izumrloj plemićkoj obitelji podrijetlom iz Furlanije, koja je imala posjede u središnjoj Istri, ali je držala u svojoj vlasti Rijeku, Kasav, Veprinac, Lovran, Mošćenice i Brseč.

O Trsatu nema mnogo tragova iz 13. i 14. stoljeća i za njegovu povijest nisu bitna trvenja među frankopanskim knezovima i njihovim diobama. Trsat, Bakar, Bribir, Modruš i Novi mijenjali su raznorazne gospodare iz ove slavne obitelji. Bili su od 1360. pod zajedničkom upravom Stjepana I. Kako su preostali okolni frankopanski gradovi imali poseban sloj privilegiranih stanovnika, nazvanih knapima, vjerojatno su oni postojali

Doček cara Karla VI. u Rijeci 1728.

i na Trsatu. No kasnije im se izgubio svaki trag, posebno jer je Trsat pao pod odlučujućim utjecaj Habsburgovaca te se time odvojio od ostalog Vinodola. Knapi su bili podanici oslobođeni nekih kmetskih dužnosti, ali su imali obvezu čuvati kaštel i održavati javni red.

Portal trsatskih stuba pokraj Rječine na Sušaku

Pod izravni njemački feudalni utjecaj Trsat je došao krajem 14. stoljeća kada je njegove prihode (zajedno s приходima Bakra i Bribira) knez Ivan V. založio u korist nećakinje Elizabete, kao miraz u povodu vjenčanja za celjskoga grofa Fridricha. Nakon Elizabetine smrti (1422.), za koju se upravo optužuje njezin suprug, bratić i starješina frankopanske obitelji Nikola IV. potpuno preuzima vlast nad Trsatom. To je posljednji put da je golemi posjed Frankopana združen zajedničkom upravom. Nikola IV. (umro 1432.) bio je i hrvatski ban koji je nakon hodočašća u Rim od pape Martina V., na osnovi prijepornih ljetopisa, dobio potvrdu o rimskom podrijetlu svoje obitelji i grb poznate rimske obitelji Frangepana (dva lava koji lome dva kruha). Od tada se slavna hrvatska plemićka obitelj podrijetlom s otoka Krka naziva Frankopanima. Valja ovdje istaknuti da je još u 19. stoljeću utvrđena neutemeljenost veze Frankopana

s rimskim Frangepanima (najslavnije razdoblje 1014.-1153.) pa je tim manje shvatljivo ustrajavanje nekih naših povjesničara da tu obitelj valja umjesto uobičajenim imenom nazivati Frankopanima.

Trsat je nakon smrti Nikole IV. čas u vlasti Frankopana čas u vlasti njemačkog cara Fridricha III., a kratkotrajno je 1508. i u vlasti Mlečana koji su tada zauzeli i Rijeku i spalili je do temelja. Frankopani definitivno gube Trsat 1529. kada ga preuzimaju Habsburgovci. Doduše još jedan Nikola Frankopan, također hrvatski ban, kratkotrajno je 1616. vladao Trsatom, ali mu je oduzet zbog važnosti Trsata za obranu hrvatske Krajinje. Prema nekim povijesnim izvorima, čini se da su Turci provalili iz Bosne 1527. preko Vratnika te opljačkali Vinodol i Istru te kratkotrajno zauzeli Trsat. Turci su još jednom provalili u blizini Trsata 1601., ali su bili suzbijeni od junačkih branitelja i otjerani do modruških gora. Za Uskočkog rata 1616. Mlečani su također neuspješno opsjedali Trsat. Trsat se već 1563. spominje kao carski grad u posjedu generala Ivana Lenkovića. Godine 1582. založio je Trsat nadvojvoda Karlo senjskom kapetanu Gašparu Raabu, podrijetlom Istraninu. On je za trsatsku utvrdu značajan utoliko što je glavni ulaz preselio s istočne na zapadnu stranu, te što se za izgradnju novih vrata koristio materijalom iz dopola srušene tzv. rimske kule. Njegov zet i nasljednik Gašpar Knežić nastavio je držati grad u zakupu i usput nanio mnogo nevolja trsatskim franjevcima i gradskim stanovnicima, a slično se događalo i za uprave njegova sina Franje.

Kasnije su se nad Trsata smjenjivali razni upravljači koji su najčešće bili i riječki kapetani. Za tih je upravitelja grad potpuno zapušten pa je početkom 19. stoljeća došao pod upravu grada Bakra. Tada ga kupuje feldmaršal Laval Nugent, koji Trsat temeljito preuređuje. U vlasništvu obitelji

Nugent ostala je utvrda do 1941. kada smrću Ane Nugent izumire njezina hrvatska grana. Od 1945. godine Trsat se zajedno sa Sušakom, naseljem nastalim ispod njega u 19. stoljeću, sjedinio s gradom Rijekom koje je danas sastavni dio.

Rekli smo već da je na Trsatsku utvrdu snažno utjecala blizina velikoga marijanskog svetišta Gospe Trsatske s velikim franjevačkim samostanom. Uz nastanak svetišta vezano je mnoštvo legenda. Najpoznatija je ona prema kojoj su anđeli prenijeli kućicu Sv. Obitelji iz Nazareta. Dogodilo se nakon pada posljednjeg uporišta križara obalnog grada St. Jean d'Acre (današnji Akkon u Siriji). Grad je pao 10. svibnja 1291., a iste je noći, prema predaji, nazaretska kućica osvanula podalje od župne crkve Sv. Jurja, na mjestu zvanom Ravnica, u vlasništvu neke udovice Agate. Bila je sagrađena od cigle sivozelene boje, 44 pedlja dugačka, 20 široka, a 28 visoka. Narod se ujutro vrlo začudio, ali je bolesni trsatski župnik Aleksandar smjesta objavio da mu se u snu ukazala Majka Božja i priopćila da je riječ o istoj kući u kojoj je an-

Detalj trsatskih stuba

đeo Gabriel navijestio začecje Spasiteljevo. To je s veseljem prihvaćeno i narod je počeo hrliti sa svih strana.

Pročelje crkve Gospe Trsatske

No ta je čudna kućica stajala tamo do 10. prosinca 1294. kada su je anđeli podigli i odnijeli u Italiju, najprije u blizini grada Ancone, a potom u Loreto, gdje je danas svetište Gospe Loretske, a preko kućice je izgrađena veličanstvena crkva.

Ovu su neobičnu priču prenosili i zabilježili u drugoj polovici 15. stoljeća čuvari loretskog svetišta, a o njoj su pisali i naši autori, ponajprije Bartul Kašić. Legenda je i dalje vrlo živa u narodnoj predaji, a poslužila je i Miroslavu Krleži da zavapi nad našim nesretnim usudom u kojem čak ni za čuda nema mjesta, a ako se i pojave, onda su samo prolazna. Inače uz trsatsku Ravnicu vezana je još jedna legenda. Na njoj je 1212., prema predaji, nakon brodoloma na putu za Siriju noćio Giovanni Francesco Bernandone, u povijesti zapamćen kao sv. Franjo Asiški, osnivač franjevačkog reda. Te je noći, navodno, imao viziju prijenosa kućice iz Nazareta, što će se dogoditi desetljećima kasnije. Manje je poznato da na našim prostorima postoji još jedna predaja vezana uz sv. Franju. On je, tvrdi se, 1222. boravio i u Zagrebu i bio ugošćen u kući udovice Kate Galović, a na tom se mjestu danas nalazi kapelica unutar franjevačkog samostana.

Prema predaji je vlasnik Trsata krčki knez Nikola I. poslao već 1294. izaslanstvo na čelu s župnikom Aleksandrom u Palestinu da provjeri navode o prijenosu kućice. Njihovo je izvješće bilo potvrdno, pa je odmah početkom 14. stoljeća na mjestu gdje je stajala Sveta kućica izgrađena kapela, a 1431. Martin Frankopan (sin Nikole IV.) počinje graditi crkvu i samostan koji dograđuje i dovršava 1453. te ga ustupa franjevcima Bosanske vikarije, koji su za razliku od konventualaca Dalmatinske franjevačke provincije pripadali opservantima, tj. strože su primjenjivali uredbu o siromaštvu. Frankopani u godinama što slijede dodjeljuju brojne prihode i posjede franjevačkom samostanu i marijanskom svetištu. Slava je tog svetišta značajno uvećavala njihov ionako visok značaj i ugled.

Čudotvorna slika Gospe Trsatske

Trsatsko je svetište postalo još slavnije po čudotvornoj slici Majke Božje koju je, opet prema predaji, ožalošćenim loretskim hodočasnici iz Hrvatskog primorja, koji su stalno molili Majku Božju da svoju kućicu vrati na Trsat, poklonio papa Urban V., a koju je navodno naslikao sv. Luka. Slika je zapravo triptih na drvu

sa središnjim likom Bogorodice koja doji (galaktotrophouse), a ima oznake adriobizantinizma, zapravo romaničkog i obnovljenoga bizantskog slikarstva. Ugledni je hrvatski povjesničar umjetnosti Grga Gamulin prije dvadesetak godina tu sliku pripisao nepoznatom autoru kojega je nazvao "majstorom Gospe Trsatske" te ustvrdio da se pet njegovih slika nalazi na hrvatskoj obali, dvije u Italiji i jedna u Belgiji.

Što reći o predaji, posebno o prijenosu nazaretske kućice najprije na Trsat, a potom u Loreto? Sudeći prema onome što je izrečeno na velikoj proslavi sedam stoljeća trsatskog svetišta, održanoj 1991. godine (nešto je kasnije 10. svibnja proglašen za Dan grada Rijeke) i knjigama koje su popratile tu veliku obljetnicu, čini se da tu legendu ipak ne treba odbacivati. Naime križari su napuštajući Svetu zemlju sa svetih mjesta odnosili raznovrsne relikvije. Zabilježeno je da su u Pisu prenijeli zemlju s Maslinske gore i brda Tabor i s njom prekrili mjesno groblje, a da je u Koblenzu u Njemačkoj od zemlje s Tabora napravljen mali Tabor. Stoga nije nevjerojatno da su poželjeli prenijeti i Svetu kućicu. A i činjenica što predaja tvrdi o prijenosu anđela, također se može uklopiti. "Anđelima" su u to vrijeme nazivali redovnike, napose franjevce. Stoga je moguće da su nazaretsku kućicu prenijeli franjevci ili templari morskim putem najprije na Trsat, a potom u Anconu. Razlog zašto je kućica neko vrijeme bila na Trsatu možda se može objasniti ondašnjim nesigurnim političkim uvjetima u Anconi, inače glavnoj luci za odlazak u križarske ratove. Postoje i neka druga objašnjenja, a činjenicu o autentičnoj Svetoj kućici navodno potvrđuju i arheološka iskapanja i u Svetoj zemlji i u Loretu. Širenju kulta i veza Trsata i Loreta pridonijela je i činjenica da se u 15. stoljeću pred turskom opasnošću mnogo hrvatskih obitelji odselilo u blizinu Ancone, hrvatski nazvanoj Jakin.

Kapela zavjetnih darova pomoraca

Novo je svetište primilo mnoge i vrijedne darove. Pisali smo već (u napisu o kliškoj utvrdi) o izgradnji stuba prema trsatskom svetištu, koje je započeo graditi legendarni junak Petar Kružić, čija je otkupljena glava i sahranjena u trsatskoj crkvi. On je dogradio kapelicu Sv. Nikole i izgradio prvih 128 stuba. Preostale četiri kapele izgradili su drugi donatori, a stuba je do broja 561, koliko ih danas ima, izgradio zapovjednik Brinja Gavro Aichelburg. Zabilježeno je da su se nerijetko misionari znali po stubama penjati na koljenima, od čega je na kamenju bilo i krvavih tragova.

U crkvi su sahranjeni brojni članovi obitelji Frankopan te mnogi biskupi i gvardijani. Crkva i samostan čuvaju neprocjenjive kulturne i povijesne vrijednosti. Najstariji je zavjetni dar Barbare Frankopan, supruge smederevskog despota Vuka Brankovića, relikvijar s moćima 36 svetaca. Ističe se i srebrna statua Bogorodice, dar hrvatskog bana Tome Bakača Erdödyja te brojni darovi careva, grofova i biskupa. U franjevačkoj se knjižnici čuvaju mnoge vrijedne knjige hrvatskih i stranih autora. Najvrijednijima pripada *Lekcionar Bernardina Splićanina*, prva hrvatska neglagoljska knjiga, tiskana u Veneciji

1895. Sačuvana su samo tri primjerka, od kojih po jedan kod isusovaca u Zagrebu i u Sveučilišnoj knjižnici u Odesi. Sačuvan je i molitvenik *Raj duše* Nikole Dešića iz 1560. godine kojim se koristila Katarina Frankopan, supruga sigetskog junaka Nikole Šubića Zrinskog. Samostanski su klaustar i blagovaonicu oslikani freskama švicarskog franjevca Serafina Schöna te slikara Christophora Tasse, a njihovim su slikama ukrašeni i crkveni oltari. U crkvi i samostanu su još brojni kipovi i slike vrijednih stranih i suvremenih umjetnika.

Trsatska se Gospa naziva i Kraljicom Jadrana pa taj naslov dijeli s dva preostala jadranska zavjetna mornarska svetišta - Gospom od Orebića na Pelješcu i Gospom od Škrpjela ispred Perasta u Boki kotorskoj. Gospa Trsatska uživa pritom najveće štovanje zbog svojih "putničkih" sklonosti. Za zavjetne darove pomoraca uređena je posebna kapelica u kojoj su skupljene brojne zahvalnice pomoraca - raznovrsni brodići i slike. Valja reći da hodočasnici dolaze sa svih strana naše zemlje i iz iseljništva, a da se Majci Milosti na Trsatu obraćaju pomorci i drugi hodočasnici iz svih krajeva svijeta.

Za kraj prikaza trsatskog svetišta valja reći da je 1629. veliki požar uništio samostan s knjižnicom i arhivom, ali je crkva ostala sačuvana. Obnova je dovršena 1644. godine. Vatikanški je Zbor za bogoštovlje još 1709. dopustio da se 10. svibnja slavi kao blagdan Gospe Trsatske. Biskup Juraj Franjo Marotti okrunio je 1714. oltarnu sliku Bogorodice krunama iz zaklade kneza Aleksandra Sforze, što je bilo prvo takvo krunjenje izvan Italije. Početkom 20. stoljeća samostanu su i crkvi prigradeni brojni sadržaji, a 1930. papa Pio XI. dodijelio je crkvi na Trsatu naslov "manje bazilike". I konačno krajem prošlog stoljeća prozori su bazilike oslikani vitrajima Josipa Botterija, a podnožje brda Fortice uređeno u prikladan liturgijski prostor - Marijin perivoj, koji se skladno nadopunjuje s frankopanskom utvrdom u blizini - zvanom i Trsatska gradina.

Priči o trsatskoj utvrdi valja dodati još nekoliko povijesnih zanimljivosti. Ponajprije one koje se odnose na po-

Felmaršal grof Laval Nugent of Westmeath iz 1851. (kopija prema Amerlingu)

malo nepravedno zapostavljenu osobu i vjerojatno najneobičniju ličnost hrvatske prošlosti 19. stoljeća - slavnog vojskovođu, gorljivog Ilirca i pretendenta na hrvatsko prijestolje Lavala Nugenta.

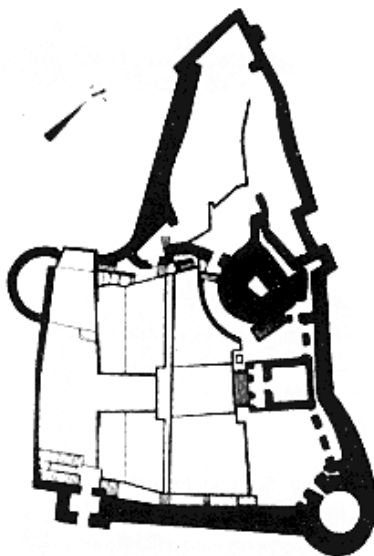
Sjeveroistočna kula i sjeverne zidine

Laval Nugent of Westmeath, grof, feldmaršal, vitez reda Zlatnog runa, zapovjednik reda Marije Terezije i rimski princ, rodio se u Ballynocoru u Irskoj 3. studenoga 1777., a umro je u Bosiljevu 21. kolovoza 1862. te sahranjen u mauzoleju na Trsatu. Pripadnik je slavne obitelji podrijetlom iz Francuske, iz Normandije, koja je bila u srodstvu s brojnim najstarijim europskim dinastijama. Davni predak Lavalov, Retrua III., istaknuo se u III. križarskom ratu kada se prvi uspeo na zidine već spominjanog Acra. I sin se tog Nogenta (kako su se onda zvali) također borio u Svetoj zemlji. Jedan se potomak s francuskim princem Louisom borio i poginuo u Engleskoj u bitci protiv kralja Johna. Gilbert de Nugent, najstariji predstavnik irske grane obitelji, došao je u tu zemlju u 12. stoljeću i odmah je imenovan barunom od Delvina. U obitelji je još bilo mnogo slavni ratnika. Jedan je Nugent pao u boju protiv Turaka pri opsadi Budima, a drugi poginuo u Laudonovoj vojsci, također protiv Turaka. Jedan je sudjelovao i istaknuo u Sedmogodišnjem ratu, a drugi pao u obrani Gibraltara 1707. Mnogi su tijekom stoljeća obavljali razne diplomatske, političke i administrativne funkcije.

Ipak je središnja osoba novije povijesti obitelji Laval Nugent koji je odigrao izuzetnu ulogu u Hrvatskoj, ali i europskoj povijesti 19. stoljeća. Njegovo je djelovanje sadržavalo snagu i vojnika i proroka, ali i stalnu

i upornu borbu za hrvatsku krunu. Na neki je način, tako barem tvrdi povjesničar Igor Žic, bio preteča Lawrence od Arabije - istodobno začuđujuće romantičan i prizemno praktičan.

Laval je u austrijsku vojsku, u kojoj su se već borili neki njegovi preci, stupio s posebnom kraljevom dozvolom 1793. kao kadet u inženjerijskom korpusu. Već je za šest mjeseci promaknut u čin poručnika pošto je u bitci kod Mainza prvi ušao u neprijateljski rov. Sljedeće godine stječe

Plan trsatske utvrde

čin natporučnika, a 1796. promaknut je u satnika inženjeraca. Zbog hrabrog je držanja 1799. priključen glavnom stožeru, a te se godine istaknuo u vojnom pohodu na Italiju, posebno pri zauzimanju citadele Torino i utvrde Seravalle, a kasnije i u bitci pokraj Varragia.

U bojnika je promaknut 1800., a s francuskim je general-pobočnikom i kasnijim omiljenim Napoleonovim maršalom Neyom, sklopio sporazum o demarkacijskoj liniji na rijeci Po. Sudjelovao je u bitci kod Marenga i Vincia, a odlikovan je viteškim redom Marije Terezije za naročite zasluge i vojničko držanje kod Santa Crocea. Pukovnik je postao 1807., a godinu dana kasnije je načelnik glav-

nog stožera nadvojvode Johanna. Upravo zahvaljujući prijateljstvu s jednim od najmoćnijih Habsburgovaca, iste godine sudjeluje zajedno s grofom Metternikom, kao glavni pregovarač s Francuzima, u mirovnim pregovorima. Nezadovoljan rezultatima pregovora odbija potpisati ugovor. Hrvatska je tada mirom u Schönbrunnu južno od Save uključena u Ilirске provincije sa sjedištem u Ljubljani.

Laval Nugent odlazi u Englesku gdje dobiva čin brigadnog generala. Bavi se povjerljivim diplomatskim zadacima te prenosi povjerljive informacije između pruskoga, austrijskoga i engleskog dvora. Od Wellingtona 1813. iz Španjolske donosi povjerljive dokumente u Beč, a nakon toga Austrija navješćuje rat Francuskoj. Laval se vraća u austrijsku vojnu službu. Vojnom vijeću predlaže da se sa svojom postrojbom probije kroz Hrvatsku do mora te tako odsječe francuske vojnike u Dalmaciji i poveže se s engleskom flotom. Pošto je prijedlog odbijen, na svoju ruku, sa samo tisuću vojnika, provodi svoj smioni plan. Njegova brigada, prethodnica feldmaršala von Radivojevića, prešla je Savu kod Zagreba i došla do Karlovca. Tu im se pridružila slunjska satnija, a nakon konta-

Glavni ulaz na trsatsku gradinu

Mauzolej Mir junaka i tzv. rimska kula

kata s engleskim satnikom bez borbe ulazi u Rijeku iz koje se Francuzi povlače. Svoje je vojnike smjestio između Rijeke i Veprinca. Njegov je vojnički položaj bio nezavidan jer mu je prijetio napad sa svih strana. Ipak spasio ga je njegov kapetan Josip Lazarić, koji je pobunio seljake u okolici Pazina i kod Lindarskog brijega porazio više od tisuću francuskih vojnika. Tada se Nugentu priključuju dobrovoljci iz Kastavštine od kojih formira posebnu diviziju i potom napreduje prema Trstu. Nakon teške bitke kod Lipe obje se vojske i dalje kreću prema Trstu i nakon velike pobjede kod Jelšana (u kojoj je iz stroja izbačeno 650 vojnika i ranjena tri generala) Laval Nugent ulazi u Trst, što je bio kraj francuske Ilirije.

Potom se Lavalove postrojbe prebacuju u Italiju, zauzimaju Forliu nakon teških borbi pokraj sela Cefentacia koje osvajaju u jurišu. Nakon deblokade Venecije Laval je Nugent proglašen vojvodom od Modene. Susreće se i s papom Pijom VII. koji je bio izbjegao pred Francuzima. S pojačanjima Laval uspješno nastavlja bitke protiv Francuza sve do Marenga u Pijemontu gdje ga je zatekla vijest o miru.

Čin feldmaršala lajtnanta dobiva 1815. kada postaje komandant pješачke regimente po njemu nazvane Regimenta grof Nugent. Bori se protiv napuljskog vladara Murata i omogućuje papin povratak u Vatikan, a on mu se odužuje titulom rimskog kneza. Potom slijede velike pobjede nad napuljskom vojskom u bitkama kod Ceprana, San Germana i Mignana.

U Napulju se Laval vjenčao s Giovanom Riario-Sforza, što će biti odlučujuće za njegovo daljnje djelovanje. Naime, djed njegove žene, princ Ksaver Saski, bio je sin poljskog kralja Augusta III. i nadvojvotkinje Josipe, kćeri cara Josipa I. Osim tih veza s poljskih dvorom i Habsburgovcima, supruga ga dovodi i u vezu s Frankopanima, budući da su Sforze po ženskoj liniji bili njihovi nasljednici.

Očaran prošlošću Laval se Nugent počinje baviti arheološkim iskopavanjima u vrijeme dok je vrhovni zapovjednik Napuljskog kraljevstva. U austrijsku se službu vraća 1820. i prebacuje antičke skulpture u Veneciju te se prvi put vezuje uz Hrvatsku kupujući od kneževa Auersperga Bosiljevo. Iako je namjeravao otkupiti cijeli Vinodol, Vrbovsko i Fužine, sve nekadašnje posjede Franko-

pana, uspijeva kupiti Staru Sušicu, Dubovac kod Karlovca i Trsat.

Izgradio je raskošni dvorac Stelnik kraj Bosiljeva u vrijeme dok je bio vojni zapovjednik Primorja. Potom je neko vrijeme zapovjedajući general u Šleskoj i Moravskoj, a u hrvatsku politiku otvoreno ulazi 1840. kada je nakon smrti bana Vlašića trebao preuzeti njegovu dužnost. No protiv toga su zbog njegova prevelikog hrvatstva bili Mađari, pa Laval Nugent postaje "samo" zapovjednik Vojne krajine. Ilircima kao najmoćniji velikaš pristupa početkom 1841. godine. Nastoji da ilirizam postane stranka koja će vladati Hrvatskom te veselo slavi, zajedno s ostalim velikašima

Ulazna kula u trsatsku utvrd

(Drašković, Oršić, Kulmer, Zdenčaj...), prvu pobjedu 1842. nad mađaronima za činovništvo zagrebačke županije.

Pogled s rimske kule na krovšta i sjeveroistočnu kulu

No već je početkom 1843. zabranjeno Ilirsko ime zbog čudnih memoranduma Ljudevita Gaja ruskom caru, ali je za Hrvatsku politički bilo još pogubnije da je Laval Nugent maknut s položaja zapovjednika Vojne krajine. Grof je Metternich naime procijenio da je njegov negdašnji suradnik iz napoleonskih ratova postao prejak u Hrvatskoj.

Dio trsatskih utvrda koji se sada istražuje i restaurira

Ipak u revolucionarnim zbivanjima 1848. godine Laval na Gajev nagovor, a uz posredovanje svoga starog prijatelja nadvojvode Johanna, postavlja Josipa Jelačića za bana. Potom spašava feldmaršala Radetzskog od poraza u sjevernoj Italiji dovodeći mu 35.000 graničara. Rat ga je s Mađarima zatekao kao vrhovnog zapovjednika Unutrašnje Austrije, Tirola i Ilirije u Donjoj Štajerskoj. Samostalno zapovijedajući zborom zauzima jugozapadnu Ugarsku, a potom se probija do Osijeka gdje guši pobunu. Nugent je zatim vrhovni zapovjednik velike austrijske vojske (52.000 vojnika) koja opsjeda Komoran, najjaču mađarsku utvrdu. Do bitke nije ni došlo jer se posada predala čime je rat u Mađarskoj praktički završen. Za zasluge u spašavanju Monarhije Laval Nugent je unaprijeđen u feldmaršala i zajedno s generalom Josipom Jelačićem dobio zapovjedni križ reda Marije Terezije. Hrvatska tada politički sasvim dobro

stoji, ali sve to ipak potire apsolutizam Franje Josipa.

Za kraj ove priče o izuzetnoj i slavnoj ličnosti bliske hrvatske prošlosti valja reći da je kao dobrovoljac u poodmakloj dobi 1869. sudjelovao u bitci kod Solferina te da je 1862. sugerirao pravac pruge Zagreb-Rijeka, što je bio jedna od važnijih politič-

kih problema u ondašnjoj Hrvatskoj. Umro je te iste godine i njegov je sarkofag položen uz sarkofag supruge u grobnici *Mir junaka* na Trsatu. Bio je okružen umjetninama koje je donio u Hrvatsku: brojnim antičkim skulpturama, slikama Leonarda da Vinci, Tiziana, Tintoretta, Correggia, Medulica i dr., do skulptura suvremenih autora Antonia Conove i Antona Dominika von Fernkorna. Danas su skulpture pohranjene u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a slike, od kojih je sačuvano više od 80, u Povijesnom i pomorskom muzeju Hrvatskog primorja u Rijeci, što je bila jedna od najkvalitetnijih zbirki u Hrvatskoj. Njegove su se kćeri poudale mahom izvan Hrvatske, a nasljednici koji su bili bez nasljednika su također pokopani na Trsatu. Loza je hrvatskih Nugenta izumrla 1941. smrću grofice Ane Nugent.

Ipak ono što je Laval Nugent uradio s trsatskom utvrdom zaista se može okarakterizirati pravom devastaci-

jom, jer ju je uistinu kao u vicu napravio još starijom. To uostalom izravno kaže i povjesničar Emilij Laszowski koji se inače takvom načinu preuređivanja i divi (*Srednovjekovni gradovi I.*, Zagreb 1900.): "Starine trsatske dobiše još stariji izgled, pošto su popravljene još starijim rimskim starinama."

Po sačuvanom crtežu Annibala Manzonia iz 1827. vidljivo je da je Laval Nugent kupio posve srušeni kaštel, ali se zna da je grobnicu za sebe i svoju obitelj htio urediti kao prvi naš muzej. Kule su popravljene, duboki je zdenac očišćen, a u središtu je izgrađen mauzolej s dorskim stupovima. Sve je to ukrašeno skulpturama, posebno je dojmljiv Fernkornov *Zmaj/Bazilisk* koji i danas tamo stoji. Obnovu je vodio mletački graditelj i kipar Paronuzzi koji je na Trsatu boravio više godina. Kule su dobile kruništa kakva nikada nisu imala pa se izdaleka trsatska utvrda doima poput građevina iz kakva Disneylanda. Ipak valja priznati da Trsatska gradina, usprkos neobičnom izgledu, ujedno pripada uređenijim i održavnijim našim utvrdama, posebno po svom travnjaku i okolnoj vegetaciji te osvježnim krovštima i zidovima. U prostorima se trsatske tvrđave tijekom ljeta održavaju brojne priredbe.

Nedavno smo posjetili trsatsku utvrdu i zatekli radnike i stručnjake na istraživanju i obnovi stambenog dijela utvrde, zapadno od tzv. rimske kule. Taj vjerojatno stambeni dio utvrde nije do sada bio obnavljan pa je zadržao svoj izvorni izgled. Rado ve financira grad Rijeka. Pretpostavlja se da je na tom mjestu bila smještena stambena zona upravljača grada. Iz starijih se opisa i crteža zna da je na Trsatu postojao otvor u podu kroz koji su zatvorenici ubacivani, ali on je u obnovi pokriven. Za posjeta smo utvrdili da je negdašnji zapadni ulaz u utvrdu ponovno zatvoren te ono što je sasvim očito da se trsatsko naselje razvijalo pokraj utvrde. Popeli smo se i na najvišu "rim-

sku kulu" u uvjerali se da je unatoč tmurnom vremenu pogled na Rijeku i kanjon Rječine zaista veličanstven. Na kraju smo pokušali pronaći objašnjenje što je jednog uspješnoga ratnika natjeralo da baš na Trsatu smjesti svoju grobnicu i da ga ovako neobično obnovi. Vjerojatno je u tome bilo

presudno uvjerenje da je Trsat smješten na mjestu negdašnje rimske utvrde pa je to bilo odlučujuće za njegovu kupovinu i obnovu. Odlučni mu je Nugent, zaljubljenik u prošlost i arheologiju, samo pokušavao vratiti nekadašnji pretpostavljeni izgled, za koji je vjerojatno smatrao da je naru

šen izgradnjom u međuvremenu. No kako je Trsat mlađi više od tisućljeća, pokušaj je ispao prilično nezgrapan, što može potvrditi da i zablude znaju poprimiti sasvim vidljiv i opipljiv izgled.

Branko Nadilo